

8. Lauseenvastikkeet

Lausemaisuuuden kriteerit ja asteet

Itsenäisen, täyden lauseen tuntomerkkejä ovat verbin persoonamuoto, verbin tempus- ja modusvalinta sekä kielto, lauseadverbiaalin mahdollisuus ynnä verbin aktanttien erottuminen toisistaan morfologisesti. Finiittilauseen määritelmä perustetaan usein persoonataivutukseen finiittiverbiin. Eri ei-finiittisistä rakenteista puuttuu yksi tai useampia näistä tuntomerkeistä, ja aina vähintään verbin persoonataivutus.

Seuraava asteikko havainnollistaa lausemaisuuuden asteita: nominaalistuksilla on kaikkein vähiten täyden lauseen piirteitä, päälauseilla taas kaikki piirteet:

1) päälauseet, sivulauseet, 2) partisiippi-ilmaukset, 3) temporaaliset infinitiivirakenteet, 4) attributiiviset partisiipit, 5) infinitiivirakenteet objektina, 6) nominaalistukset.

1) Finiittiset lauseet, joista päälauseet ovat vapaimpia. Sivulauseisiin kohdistuu useita modaalisia ja sanajärjestysrajoituksia, joita ei päälauseissa ole.

– **Varsinaiset lauseet (finiittiverbilliset rakenteet)**

Otin peilihyllyltä lasin ja täytin sen vedellä.

verbillä persoonapäätte

ei-kielto

neljä modusta

neljä tempusta

aktiivi ja impersonaalinen passiivi

subjekti nominatiivissa tai partitiivissa

objekti akkusatiivissa tai partitiivissa

2) Partisiippi-ilmaukset. Temporaalirakenteelta ja partisiippirakenteelta puuttuu persoona, jota tosin vastaa tiettyjen ehtojen vallitessa Px. Verbin modus puuttuu, mutta aikasuhteiden ilmaisimet eivät kokonaan: menemättömän ja menneen ajan oppositio on yleensä voimassa: tulevan - tulleen, tullessaan - tultuaan.

– **Referatiivirakenne**

Uolevilla voi todella sanoa olevan monta rautaa tullessa.

ei persoonapäätettä

ei ei-kieltoa

ei moduksia

kaksi aikasuhtevaihtoehtoa

aktiivi ja impersonaalinen passiivi

subjekti genetiivissä tai partitiivissa

objekti akkusatiivissa tai partitiivissa

3) Infinitiivirakenteilla on vielä vähemmän finiittilauseen ominaisuuksia kuin partisiippi-ilmauksilla. Infinitiiveiltä puuttuvat kaikki tempukset ja modukset. Persoonaa ei voi yleensä ilmaista edes possessiivisuffiksilla (kuitenkin: sanoakseni, sanoessani).

– **Temporaalirakenne**

Suomessa ollessani kirjoitin paljon kirjeitä.

ei persoonapäätettä

ei *ei*-kieltoa

ei moduksia

kaksi aikasuhteenvaihtoehtoa

aktiivi ja impersonaalinen passiivi (jälkimmäisellä rajoituksia)

subjekti vain genetiivissä

objekti akkusatiivissa tai partitiivissa

4) Attribuutiiviset partisiipit edustavat seuraavaa astetta:

– **Adjektiiviset partisiippirakenteet**

työtä tekevä ~ tehnyt ~ tekemätön ihminen – ihmisen tekemä työ

ei persoonapäätettä

ei *ei*-kieltoa

ei moduksia

kaksi aikasuhteenvaihtoehtoa

aktiivi ja impersonaalinen passiivi

ei subjektia, paitsi agenttipartisiipilla: genetiivissä

objekti akkusatiivissa tai partitiivissa

5) Etäimmällä täydestä lauseesta ovat sellaiset objektina olevat infinitiivirakenteet, joiden ei-finiittisen verbinmuodon \emptyset -subjektin tulkinaksi saadaan aina sama kuin hallitsevan verbin subjektikin. Tällaisia infinitiiviohjettin saavia verbejä ovat suomessa *aikoa*, *alkaa*, *tarjeta*, *ymmärtää*: *Tiedekunta aikoo tehdä asiassa päätöksen tänään.* tiedekunta aikoo ja tiedekunta tekee...

– **Infinitiivirakenteet**

Maija haluaa lähteä.

Opettaja antaa oppilaiden kirjoittaa lyijykyyllä.

ei persoonapäätettä (jossain määrin substantiivien sijataivutusta)

ei *ei*-kieltoa

ei moduksia

ei aikasuhteenvaihtoehtoja

ei passiivia

ei subjektia (paitsi nesessiivi- ja permissiivirakenteella: genetiivissä)

objekti akkusatiivissa tai partitiivissa (hallitsevan verbin mukaan, ei itsenäisesti)

6) Nominaalistumat, joiden produktiivisin tyyppi on -minen-johtimella muodostettu teonnimi. Näiden ainoa verbimäinen ja lausemaisuuuteen viittaava piirre on sellaisten pinnan attribuuttien olemassaolo, jotka vastaavat syvärakenteen täyden lauseen subjektia, objektia ja adverbiaaleja (palkkojen nouseminen, ulkomaalaisten käännäyttäminen rajalta). Muuten -minen- ja vastaavat johdokset käyttäytyvät nominien tapaan.

– **minen-johdokset**

Tämän miettiminen taitaa olla ajan tuhlaamista.

ei persoonapäätettä, täysi substantiivitaivutus

ei *ei*-kieltoa

ei moduksia

ei aikasuhteenvaihtoehtoja

ei passiivia

subjekti genetiivissä

objekti genetiivissä (harvoin yhtä aikaa mukana subjekti ja objekti)

Verbien ei-finiittimuotojen järjestelmä

Partisiipit

	Aktiivi	passiivi	kielteinen
preesens	<i>kokeva</i>	<i>koettava</i>	
perfekti	<i>kokenut</i>	<i>koettu</i>	
agenttipartisiippi		<i>kokema</i>	<i>kokematon</i>

Infinitiivit

	aktiivi				passiivi	kielteinen
	1.	2.	3.	4.		
nominatiivi				<i>valittaminen</i>		
partitiivi				<i>valittamista</i>		
latiivi	<i>valittaa</i>					
translatiivi	<i>valittaakseni</i>					
inessiivi		<i>valittaessa</i>	<i>valittamassa</i>		<i>valitettaessa</i>	
elatiivi			<i>valittamasta</i>			
illatiivi			<i>valittamaan</i>			
adessiivi			<i>valittamalla</i>			
ablatiivi						
allatiivi						
abessiivi						<i>valittamatta</i>
instruktiivi		<i>valittaen</i>	<i>(valittaman)</i>		<i>(valitettaman)</i>	

Kaikki neljä infinitiiviä muodostavat syntaktiselta kannalta yhden ainoan pintakategorian, sillä niiden eri sijamuotojen esiintymät ovat keskenään melkein poikkeuksettomassa täydennysjakauksessa. Esim. 1. infinitiivin perusmuoto esiintyy lauseessa vain subjektina ja objektina, 4. infinitiivi vain predikatiivina ja 2. ja kolmas infinitiivi keskenään erilaisissa tehtävissä adverbiaaleina. Distribuutio on päällekkäinen vain 2. ja 3. infinitiivin inessiivimuodoilla.

Partisiippirakenteet (partisiippistaminen) – tai referatiivirakenteet

1) **Subjektina** aistihavaintoverbien yhteydessä: *ilmetä, kuulua, näkyä, näyttää, selvitä, tuntua, vaikuttaa*:

Näyttää siltä, että mielialat muuttuvat. > *Mielialat näyttävät muuttuvan.*

Näyttää siltä, että mielialat ovat muuttuneet. > *Mielialat näyttävät muuttuneen.*

Selvisi, että puhuja on ulkomaalainen. > *Selvisi puhujan olevan ulkomaalainen.*

Kuuluu, että Liisa muutti Ruotsiin. > *Liisa kuuluu muuttaneen Ruotsiin.*

Rakenteiden subjektisuus näkyy syvärakenteessa. Sivulauseen predikaatin aikaa ilmaisee partisiipin presens tai perfekti. Kielteistä sivulauseetta ei voi muuttaa suoraan partisiippirakenteeksi, vaan kieltö on siirrettävä päälauseen predikaattiin:

Tuntuu siltä, että osapuolet eivät pääse neuvotteluissa yhteisymmärrykseen. >

Osapuolet eivät tunnu pääsevän neuvotteluissa yhteisymmärrykseen.

Vaikka pintarakenteen kieliopillisena subjektina voi olla toisinaan koko partisiippirakenne, on silti yleisempää, että pintasubjektina toimiikin partisiippirakenteen lähtökohtana olevan lauseen subjektin. Tämä jäsen aiheuttaa pintarakenteessa verbikongruenssin ja on kieltolauseessa partitiivissa:

Näyttää siltä, että sateet tulevat. - *Näyttää siltä, että ei tule sadetta.*

Sateet näyttävät tulevan. - *Ei näytä tulevan sadetta ~ *sade.*

Rakenteen verbin *-vAn* ja *-neen* tunnus ovat paremmin käsiteltävissä kiteytyneinä muotoina kuin partisiippien sijamuotoina. Referatiivinen täydennys toimii verbin kakkosargumenttina, infiniittisenä subjektina.

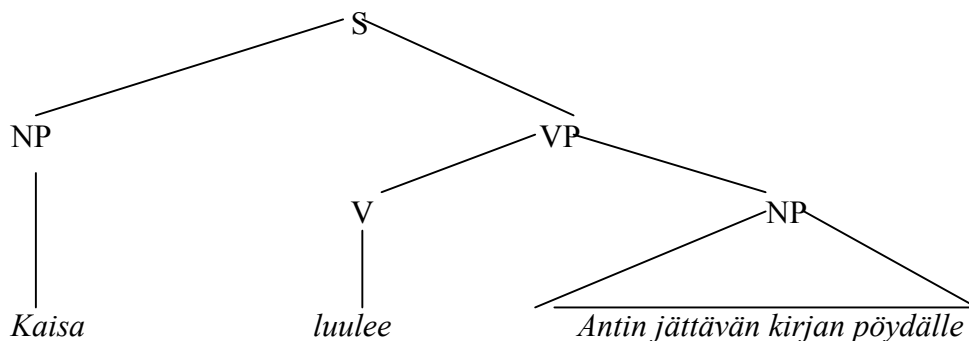
2. **Objektina** joukon verbejä kanssa (sanomisverbit, luulemisverbit, kognitiivisia ja havaintotoimintoja ilmaisevat verbit: *aavistaa, *ajatella, *arvata, arvella, edellyttää, epäillä, esittää, haluta, huomata, kuulla, kuvitella, lausua, luulla, mainita, muistaa, myöntää, nähdä, odottaa, olettaa, osoittaa, pelätä, sanoa, tahtoa, tuntea, uskoa, vakuuttaa, valittaa, väittää, ymmärtää*:

*myös I infinitiivi!

Hän saa nähdä, että toiveensa toteutuu. > *Hän saa nähdä toiveensa toteutuvan.*

Suomen partisiippirakenne pystyy ilmaisemaan aikasuhteita hallitsevaan verbiin. Muutama esimerkki:

- b) *Kaisa luulee*
Antin jättävän
 \ /
että Antti jättää
 kirjan pöydälle.
Kaisa luulee,
että Antti jättää
 kirjan pöydälle.



Kun sekä hallitseva verbi että sivulauseen predikaatti on passiivimuotoinen, partisiippirakenteen objekti on nominatiivin kaltainen:

Sieltä luultiin löydetyn avain. < Luultiin, että sieltä on löydetty avain.

Avain luultiin jo löydetyn. < Luultiin, että avain on jo löydetty.

Partisiippirakenteen muodostuksen yhteydessä on varsin yleistä, että jokin rakenteen konstituentti, erityisesti subjekti topikaalistetaan yhdysrakenteen alkuun:

Syytetyn väitettiin poistuneen. < Väitettiin, että syytetty oli poistunut.

Partisiippirakenne on hyvin lausemainen ja siksi siinä voi olla myös itsenäinen adverbiaali:

Huomattiin hänen onneksi osaavan puolaa.

Kaikki arvelivat hänen sentään osaavan puolaa.

Partisiippirakenteisiin ei liity mitään rajoituksia eri peruslausetyypeissä esiintymisen suhteen:

Huomaan veljeni nukkuvan.

Toivotaan huomenna satavan.

Etkö tiennyt äitini piirtävän karttoja?

Kaikki väittävät sisareni olevan nero.

Havaitsimme puihin puhkeavan lehdet.

Hänellä tiedetään olevan upea kirjasto.

Ei tainnut arvata meitä olevan näin monta.

Erikoinen tapaus: kun sivulauseen predikaatti on olla-verbi, sen epämääräinen subjekti voi pysyä nominatiivissa:

Luulen joka kylässä olevan tai aikaisemmin olleen amatööriryhmä ~ amatööriryhmän.

Mutta: Luulen amatööriryhmän olevan tai aikaisemmin olleen joka kylässä.

Rakenteen verbin *-vAn* ja *-neen* tunnus ovat paremmin käsiteltävissä tässä kation kiteytyneinä muotoina kuin partisiippien sijamuotoina. Referatiivinen täydennys toimii näissäkin verbin kakkosargumenttina, mutta infiniittisenä objektina.